СІВЦЕВА О.С.,
аспірантка,
Мелітопольський державний
педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького,
м. Мелітополь

РОЗВИТОК КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТА МЕДИЧНОГО ВИШУ ЯК ЧИННИКА ФОРМУВАННЯ ЗАГАЛЬНОПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ЛІКАРЯ

Роботу присвячено висвітленню умов формування компонентів комунікативної культури як засобу підвищення професійної компетентності в контексті розбудови сучасних освітянських парадигм підготовки майбутнього лікаря. Висвітлюється функція комунікативної компоненти процесу фахової освіти в контексті становлення професіонала. Аналізуються засади, зміст та функціональні особливості комунікативної культури як чинника формування і складової сучасної вузівської освіти в процесі набуття загальнопрофесійної компетентності майбутнього лікаря.

Ключові слова: *професійна компетентність, комунікативна культура, майбутній лікар, професійна медична освіта.*

Работа посвящена освещению условий формирования компонентов коммуникативной культуры как средства повышения профессиональной компетентности в контексте перестройки современных образовательных парадигм подготовки будущего врача. Освещается функция коммуникативного компонента процесса профессионального образования в контексте становления профессионала. Анализируются принципы, содержание и функциональные особенности коммуникативной культуры как фактора формирования и составляющей современного высшего образования в процессе приобретения общепрофессиональной компетентности будущего врача.

Ключевые слова: *профессиональная компетентность, коммуникативная культура, будущий врач, профессиональное медицинское образование.*

УДК [378.091.2:61]:005.57(477)

© Сівцева О.С., 2014

Annotation. The article deals with the conditions for formation of communicative culture components as the means of professional competence increasing in the context of future doctor's modern educational paradigms restructuring. The function of communicative component of professional education process si covered in the context of professional's development. The author analyzes the principles, contents and functional peculiarities of communicative culture as a factor of formation and a component of modern higher education in the process of acquiring the general professional competence of future doctor.

Key words: *professional competence, communicative culture, future doctor, professional medical education.*

Постановка проблеми. Соціальна і педагогічна практика засвідчує, що професійна компетентність фахівців, які працюють у тісному контакті з людьми визначається не лише ступенем їх фахової підготовки, але й мірою розвиненості головного засобу забезпечення людської солідарності в суспільному житті – культурою фахового спілкування, яка визначається термінами «професійна компетентність» і «комунікативна культура». Культура комунікацій, що базується на принципах пріоритету соціальних, тобто суспільно-значущих інтересів і відповідальності особистості, перетворилася на рубежі XX і XXI століть на одну з домінант суспільного життя, на загальнолюдську норму мислення та поведінки. Проблема формування сучасної комунікативної культури людини в контексті значущості виконання нею своїх громадських і професійних функцій, має надзвичайно важливу практичну значимість у сфері освіти. Особливо значущою є вказана обставина щодо структури навчання лікарів, для яких комунікативна культура фахівця є однією з головних складових професійної компетентності. Тому все більш актуальним стає завдання виявлення специфіки особистісно-середовищних особливостей і основних сучасних тенденцій та проблем опанування студентами медичного вишу засадами комунікативної культури, що виступає в якості структурного чинника й засобу формування комунікативної і загальнопрофесійної компетентності фахівців у галузі медицини.

Метою нашого дослідження є з'ясування ролі комунікативної культури особистості в контекстах вирішення проблеми формування загально-професійної компетентності студентів вищих медично-освітянських закладів, та виявлення напрямків і засобів її вирішення на сучасному етапі.

Аналіз досліджень і публікацій та виклад основного матеріалу. Оскільки професія лікаря пред'являє не тільки певні вимоги до особистості, але і багато в чому визначає надалі його особистісні стратегії, цілком зрозуміло, що специфіка лікарської діяльності передбачає знання своєрідного зводу етичних правил, заборон і обмежень, які повинні прийматися тими, хто неминуче за родом своєї діяльності втручається в життя іншої людини. З іншого боку, саме на рівні професійно-особистісної культури може виявитися людська індивідуальність спеціаліста медичного профілю. Компетентність та освіченість людини формується у системно-ціннісному підході освітянської системи до процесів підготовки фахівця. Однією з найважливіших компетенцій, які розглядаються у ході формування базових ознак будь-якої соціально орієнтованої професіограми є комунікативна компетенція. Найбільш поширене ви-

значення комунікативної компетенції визначає її як міру включеності людини в комунікативну діяльність. Саме такі підходи і відбиваються сьогодні у новітніх парадигмах вузівської освіти як процесу соціокультурного становлення професіонала.

Упродовж останнього десятиліття з'явилася низка актуальних робіт, в тому числі дослідження Л.М. Васильєвої, С.Л.Герасименко, С.В.Знаменської, Н.І. Коршунова, С.В.Чусовлянової, І.В.Шешневої, Б.А.Ясько та багатьох інших, присвячених формуванню комунікативних умінь і окремих компонентів комунікативної культури студентів – майбутніх лікарів, з акцентом на педагогічні аспекти їх формування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що термін «комунікативна культура» розуміється і використовується в основному як вдосконалення нематеріального аспекту життєдіяльності, як високий ступінь розвитку акту передачі знань про життя, заснованого на взаєморозумінні, що легко встановлюється [4, с. 70]. Разом з тим комунікативну культуру переважно розглядають як морально-орієнтований засіб спілкування, що забезпечує інформаційний обмін між людьми, який опосередковує взаємодію та взаємовплив на основі розвинутого міжособистісного сприйняття і взаєморозуміння (перцепції), що відображає готовність і здатність особистості до спілкування з оточуючими [5, с. 27] .

У зв'язку з цим, зазначимо, що комунікативна діяльність суб'єкта спілкування – це не просто обмін інформацією, а й складна система потреб, намірів, інтересів, установок емоцій, ідеалів, особистісних властивостей, які є складовими комунікативної культури. Завдяки цим складовим, а також комунікативним знанням, умінням і навичкам відбувається міжособистісна взаємодія, взаємовпливи, взаєморозуміння індивідів в процесі спілкування.

Деякі дослідники визначають комунікативну культуру як певний рівень сформованості міжособистісного досвіду, тобто навченості взаємодії з оточуючими, потрібної індивіду, щоб у рамках своїх здібностей і соціального статусу успішно функціонувати у відповідній громадській страті. Такого погляду дотримується Ю. В. Ємельянов, який простежує залежність комунікативної культури від індивідуальних здібностей особистості, від її соціальної мобільності. Дослідник відзначає, що на комунікативну культуру особистості впливають зміни, які відбуваються в суспільстві, і, у зв'язку з цим, вона не може бути готовою характеристикою індивіда. Вчений стверджує, що комунікативна культура – це «конгломерат знань, мовних і немовних умінь і навичок спілкування, набутий людиною в ході природної соціалізації, навчання і виховання, тобто, складна особистісна характеристика, що включає психологічні знання, комунікативні здібності, вміння та навички, а також деякі властивості особистості (темперамент, характер, емоційні стани), які проявляються у спілкуванні з людьми» [4, с. 71] .

Розглядаючи комунікативну культуру як специфічний спосіб організації спілкування, С.В. Знаменська зазначає, що вона характеризується наявністю комунікативного ідеалу, системою комунікативних норм і правил, ставленням до співрозмовника як до цінності, знанням її індивідуальних особливостей, власних комунікативних здібностей і вмінням володіти комунікативною ситуацією. Автор розглядає комунікативну культуру як систему внутрішніх ресурсів, необхідних для побудови ефективної комунікації у певному колі ситуацій міжособистісної взаємодії [5, с. 30] .

Відтак, узагальнене сприйняття місця і ролі у процесі становлення професійної компетентності має спиратися на той факт, що розвиток культури спілкування – неодмінна складова освітнього процесу, результати якого мають величезний вплив на нормальне функціонування суспільних струк-

тур та інститутів, на узгодженість і взаємодія громадян, як суб'єктів суспільного життя.

Разом з тим, сучасні соціопсихологічні підходи до вивчення проблеми вказують, що компетентність – це характеристика конкретної людини (або її дій – наприклад «компетентне рішення»), індивідуальний характер ступеня відповідності вимогам професії, відповідальності (дійова компетентність) і здатності людини виконувати певні трудові функції.

У контексті підготовки майбутніх медиків значущими для фахівців видаються такі види професійної компетентності як:

1) спеціальна компетентність – володіння власне професійною діяльністю на достатньо високому рівні, здатність проектувати свій подальший професійний розвиток;

2) соціальна компетентність – володіння спільною (груповою, кооперативною) професійною діяльністю, співпрацею, а також прийнятими у даній професії прийомами професійного спілкування; соціальна відповідальність за результати своєї професійної праці;

3) особистісна компетентність – володіння прийомами особистісного самовиявлення й саморозвитку, засобами протистояння професійним деформаціям особистості;

4) індивідуальна компетентність – володіння прийомами самореалізації і розвитку індивідуальності в рамках професії, готовність до професійного росту, здатність до індивідуального самозбереження, стійкість до професійного старіння, вміння раціонально організувати власну працю без перевантаження часу й сил;

5) екстремальна професійна компетентність – готовність до роботи в ситуації раптового ускладнення [8, с. 115].

Як бачимо із вищевикладеного, професіоналізм та професійна компетентність є важливими чинниками соціального розвитку особистості та виступають невід'ємними складовими її психічної зрілості. Тому особлива роль у цьому процесі медичної освіти відводиться системі опанування засадами комунікативної культури, покликаної дати майбутнім медикам ключові уявлення та навички, що забезпечують соціально і професійно прийнятний рівень міжособистісної взаємодії. Однак, як на те вказують дослідники, динамічний розвиток цього процесу істотно стримується недостатньо оперативним відгуком педагогічної науки на потреби сучасної вищої професійної освіти, відставанням її у науково-методичному забезпеченні процесу комунікативного освіти майбутніх фахівців соціальної сфери, осмисленні нових реалій соціокультурної дійсності [2, с. 82].

В даний час система вищої освіти розвивається в напрямку покращення якості підготовки фахівців, важливою метою якої є професійне становлення особистості. Цей процес розглядається у двох аспектах: в одному – як формування сукупності професійних знань, умінь та навичок і професійно значущих особистісних якостей – з іншому [8, с. 117].

Оскільки основною вимогою до підготовки фахівця виступає компетентнісний підхід, проблема опанування комунікативною культурою в процесі формування його комунікативної компетентності виступає і в якості практичного аспекту значно ширшої, глобальної за характером проблеми, яку за допомогою педагогів повинні реалізувати майбутні медики у розбудові вітчизняної системи охорони здоров'я. Річ у тім, що чинником фахової і загальнокультурної значущості підвищення комунікативної компетентності фахівця-медика засобами навчання значною мірою виступає і сьогоденна процесуальна трансформація спрямування сьогоденної медицини – соціопсихосоматичного підходу до здоров'я і хвороби, що потребує встановлення у зв'язку з цим між лікарем і пацієнтом у лікувально-

му процесі терапевтичного співробітництва. Відтак необхідність побудови відносин у діаді «лікар-пацієнт» як терапевтичного співробітництва детермінується сучасним розумінням хвороби – не як ізольованого факту в житті людини, а як прояву порушень цілісної життєдіяльності людини у світі [3, с. 207].

Таким чином, у найбільш загальному вигляді комунікативну компетентність майбутнього лікаря можна охарактеризувати як певний рівень сформованості міжособистісного та професійного досвіду взаємодії з оточуючими, який необхідний індивіду для успішного функціонування в професійній сфері та суспільстві.

Комунікативна культура лікаря, має особливості і нюанси, відповідні особливостям сфери застосування професійних навичок. Вона передбачає також наявність у медичних працівників певних професійних поглядів і переконань, установки на емоційно-позитивне ставлення до пацієнта, незалежно від його особистісних якостей [1, с. 35]. Саме тому поняття комунікативної культури вбирає в себе цілий комплекс комунікативних навичок і умінь, необхідних для ефективної взаємодії з тими, хто звертається за медичною допомогою. Комунікативна компетентність передбачає не тільки наявність певних психологічних знань (наприклад, про типи особистості, про способи переживання і реагування на стрес у різних людей залежно від типу темпераменту, про специфіку особливостей психічного складу іншої особистості і т. п.), але і сформованість деяких спеціальних навичок: вміння встановлювати контакт, слухати, «читати» невербальну мову комунікації, будувати бесіду, формулювати питання тощо [6, с. 79].

Ключові способи підвищення комунікативної компетентності, зазначає Ю.М. Ємельянов, «потрібно шукати на шляхах активного усвідомлення індивідом природних, міжособистісних ситуацій і самого себе як учасника цих дійсних ситуацій, розвитку соціально-психологічної уяви, що дозволяє бачити світ з точки зору інших людей» [4, с. 71]; необхідно, щоб лікар володів тими властивостями особистості, які сприяють організації його взаємодії з пацієнтом та надання їй допомоги.

У соціологічних дослідженнях, присвячених аналізу основних ознак, за якими пацієнти оцінюють рівень кваліфікації лікаря, наголошується, що на перше місце ними висувається показник «ставлення до пацієнтів», на другому знаходяться «результати лікування хворих», лише потім досвід роботи тощо, а такий показник, як «освіта лікаря» лише на сьомому місці. Тож беручи до уваги той факт, що сучасна медична освіта включає в себе незначний набір предметів, що розвивають особистісне начало в людини, і при цьому завжди існує постійна загроза їх редукції на користь спеціальних медичних дисциплін, питання формування комунікативної культури особистості в медичному освітньому закладі є одним з найбільш актуальних [7, с. 43]. Вказана обставина вимагає особливої уваги до підготовки студентів медиків, ставить завдання розвитку їх комунікативної культури як засобу формування професійної компетентності всіх етапах професіогенезу.

Висновки. Таким чином, проведений аналіз теоретичних джерел та експериментальних досліджень дозволяє нам зробити наступні висновки:

Традиційно сформована система навчально-виховного процесу в медичному виші поки що не передбачає спеціально організованого процесу формування професійної комунікативної компетентності протягом усього періоду навчання.

Засади комунікативної культури репрезентуються щонайбільше курсами окремих предметів (психології та педагогіки, клінічних дисциплін, біомедичної етики, соціології та ін.), що, на наш погляд, руйнує необхідну послідовність, наступність і цілісність даного процесу.

Подібну організацію процесу не можна вважати компетентнісно-орієнтованою, оскільки відсутня зона взаємодії різних підходів до вищої професійної освіти, що забезпечує їх застосування на якісно новому рівні.

Тим часом, на нашу думку, медичний виш має величезний потенціал для комунікативної підготовки майбутніх спеціалістів. Саме тому вбачається актуальним розгляд способів і умов формування комунікативної культури студентів-медиків вже на перших курсах, оскільки саме в цей період у процесі вивчення гуманітарних дисциплін, здійснюється загальнокультурна підготовка, розширюється доступ студентів до загальнолюдських цінностей.

Реалізація ж можливостей медичного вишу у формуванні комунікативної культури студентів нами вбачається у комплексному осмисленні продуктивних підходів та ідей, накопичених у вітчизняній і зарубіжній педагогіці, у втіленні у реальній практиці професійної освіти ставлення до людини як найважливішої цінності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. *Васильева Л.Н. Коммуникативная компетентность в профессионально-личностном становлении будущего врача. Дис. канд. психол. н. / Л.Н. Васильева. – Кострома, 2010. – 190 с.*
2. *Герасименко С. Л. Индивидуальный подход в формировании коммуникативной культуры будущего специалиста-медика // Индивидуализация процесса обучения и воспитания в современной школе Сб науч трудов / Под ред А И Еремкина. – Белгород: Изд-во БелГУ, 2005. – С. 82-89.*
3. *Герасименко С.Л. Коммуникативная культура врача: проблемы и опыт формирования в медицинском ВУЗе / С.Л. Герасименко // Вестник Мордовского университета «Серия педагогические науки». – 2009. – № 2. – С. 206-213.*
4. *Емельянов Ю. В. Активные групповые методы социально-психологической подготовки специалистов / Ю.В. Емельянов // Вопросы психологии. – 1993. – № 4. – С. 69-73.*
5. *Знаменская С. В. Педагогические условия формирования коммуникативной культуры студентов в процессе профессиональной подготовки в вузе: дис. канд. пед. наук: 13.00.06 / С. В. Знаменская. – Ставрополь, 2004. – 169 с.*
6. *Коршунов Н.И. Оценка больным некоторых личностных качеств и эффективность терапии / Н.И. Коршунов, Ю.С. Филатова, Н.В. Яльцева, Е.В. Речкина // Научно-практическая ревматология. – 2007. – № 2. – С. 77-80.*
7. *Чусовлянова С.В. Коммуникативная культура студентов медицинского вуза в контексте их жизненных и профессиональных ценностей в российском обществе начала XXI века: диссертация кандидата социологических наук: 14.00.52 / С.В. Чусовлянова. – Новосибирск, 2009. – 153 с.*
8. *Яська Б.А. Врач: психология личности / Б.А. Яська. – Краснодар, 2001. – 210 с.*